

Марія КОСТЕЛЬНА

НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ У ДЕКОРІ КОСТЮМІВ У ТВОРЧОСТІ МАРТИ ТОКАР (на прикладі діяльності Львівського будинку моделей)

Сучасні українські модельєри часто звертаються до використання мотивів національної культури, народного мистецтва, як образотворчого, так і декоративно-ужиткового. Саме тому у пропонованій статті розглядаються передумови специфіки застосування етностилістики у дизайнерських розробках українських модельєрів на прикладі діяльності художника Львівського будинку моделей Марти Василівни Токар. Зокрема, проаналізовано творчі пошуки Марти Токар у контексті інтерпретації традицій українського народного костюма різних етнографічних регіонів та встановлено значення цього явища для подальшого розвитку художнього моделювання одягу львівського осередку у другій половині ХХ ст.

Ключові слова: етно-мотиви, творчі пошуки, Львівський будинок моделей, дизайн одягу.

© М. КОСТЕЛЬНА, 2013

Особливості розвитку українського моделювання костюма поч. ХХІ ст. — це розвиток фешен-індустрії, поява нових брендів, а найважливіше — звернення до традицій і пошуки сучасних форм образів через технологічні та пластичні експерименти.

Саме у Львові протягом ХХ ст. динамічно відбувався пошук нового образу жінки, що візуально інтерпретувався через український стрій і аксесуари, і тому дизайнери сучасності, серед яких є Роксолана Богуцька, Олеся Теліженко та інші, своїми творчими досягненнями пов'язані саме з осередком Львівської школи моделювання одягу.

Популярні видання першої третини ХХ ст. «Нова хата» та «Жінка» демонстрували, як адаптувалась європейська мода за допомогою технічного конструювання і декору, долучались традиції національного строю.

Після закінчення Другої світової війни у Львівському осередку розпочався процес формування Будинку моделей, де І. Єлізарова підбрала кращих фахівців: художники, конструктори, технологи тощо. Саме І. Єлізаровій Марта Василівна Токар відводить високу спроможність і силу, вміння підняти проєкт створення Львівського будинку моделей і очолити його, не зважаючи на те, що вона не була професійним модельєром. Інтелігентне виховання (батько був проректором консерваторії), вроджений смак, знання австрійських традицій конструкторської школи сприяло їй баченню створення колективу, який був спроможний підняти на високий рівень Львівський будинок моделей.

Неможливо зрозуміти цілісне структуроване дослідження розвитку моди в Україні другої половини ХХ ст. без детального вивчення всіх передумов розвитку, більшість з яких створили творчий ґрунт, що встановив естетичний пріоритет, «планку», що визначила рівень саме цієї школи моделювання. Саме пропонована стаття є важливою частиною комплексного дослідження передумов становлення сучасної української моди, де дуже суттєвим аспектом стала діяльність Львівського будинку моделей, а, зокрема, одного з провідних художників і проєктантів — **Марти Василівни Токар (Балла)**.

Творчий пошук завжди перебував у контекстуальному зв'язку з демонстрацією культурної ідентифікації авторів та потенційних споживачів. Власне тому мода, як явище межового характеру, де відображено мистецький та соціокультурний зрізи, потребує

детального аналізу з огляду на джерела інспірації. Сучасна українська мода у творчому пошуку провідних дизайнерів, зокрема Роксолани Богуцької, Лілі Пустовіт, Олеси Теліженко, демонструє, яким чином доцільно застосовувати для сучасного костюма декоративні елементи та орнаментальні мотиви, пов'язані з національною культурою. Результати, продемонстровані у колекціях цих авторів, переконливо фіксують особливості самоідентифікації дизайну з візуальними формами української етнографічної специфіки, і як закономірний результат — традиційна культура осмислюється як ефективне джерело фешн-інновацій ХХ ст.

Проте цілком закономірно, що такий пошук здійснювався не вперше, адже модельєри минулих часів також звертались до осмислення ролі традиції, співвідношення національного та глобального. У пропонованій статті здійснено аналіз творчого пошуку одного з модельєрів, чия творчість мала винятковий вплив на актуалізацію етнічних мотивів у сучасному костюмі — Марти Василівни Токар (Балла).

Серед досліджень, присвячених розкриттю окремих аспектів розвитку українського моделювання костюма у другій половині ХХ ст., варто виділити дисертацію та публікації Олени Цимбалюк, монографії Зеновії Тканко, дисертацію Ольги Тканко та Олександра Коровицького. Однак специфіка загадних праць зумовила фрагментарне розкриття проблематики, тому у процесі формування опорного корпусу нашого дослідження ми звернулись до відповідних розділів у «Нарисах з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» [1] та розділу О. Чарновський «Декоративно-прикладне мистецтво» (збірник «Мистецтво оновленого краю») [4], видання «Токар Марта Василівна: Каталог творів і бібліографія» [2] і статті науковця Х. Турко «Українські плахтові тканини Марти Василівни Токар в системі ансамблю українського сценічного костюма» [3].

Зокрема, у статті Н. Галкіної до «Нарисів з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» [1] автор звернулась до формування загальної концепції діяльності будинків моделей на території УРСР та наголосила на впливі чинника інтерпретації етно-мотивів у розробці одягу, однак про діяльність Марти Токар інформації ми не знаходимо. Окрім того, у загальній концепції статті доволі чітко

присутнє суттєве упередження з приводу введення етнічних мотивів у декоративне вирішення та крій, що було апробовано представниками львівського осередку художнього моделювання костюма. Можливо воно було пов'язане з тим, що Н. Галкіна писала про М.В. Токар одразу, як тільки по Марта Василівна закінчила Інститут прикладного та декоративного мистецтв, а автор воліла спиратись на сформовані, усталенні особистості й поняття у радянській моді (Харківський, Київський, Одеський будинки моделей). Львівський будинок моделей був на «старті» свого розвитку, але він одразу ж зайняв свою почесну нішу (паралель завжди проводили з камерним Таллінським будинком моделей), крім того, була тенденція обходити питання, що стосувались українського коріння національного мистецтва.

На відміну від цього видання у статті О. Чарновського [4] наголошено на вагомості авторських розробок Марти Токар, як у царині розробок тканин для костюмів, так і власне моделей. Окрім того, О. Чарновський наголосив на вагомості впливу на творчий пошук Марти Токар стилістики декоративно-ужиткового — народного мистецтва різних етнографічних регіонів [4, с. 166—167]. Однак певна фрагментарність цього дослідження зумовлена форматом видання, тому узагальнених висновків та комплексного аналізу проблематики тут немає.

Вагомим джерелом для вивчення проблематики застосування етно-мотивів у роботах Марти Токар є стаття Х. Турко, суттєвим аспектом якої є актуалізація інформації, отриманої у безпосередньому інтерв'ю з автором. Окрім того, Х. Турко послідовно проаналізувала технологічні та образно-кolorистичні новації у роботах Марти Токар. Проте специфіка статті, орієнтованої на розкриття проблематики, пов'язаної з текстильним аспектом творчості мисткині, зумовила відсутність розкриття власне дизайнерського компонента. Відповідно, через відсутність цілісного дослідження інспірації етно-мотивів у костюмах, створених Мартою Токар, було сформовано наукову новизну пропонованої статті.

Особливо вагомо, що саме образно-пластичні експерименти та художні образи, які створила ця мисткиня, у багатьох аспектах визначили парадигму розвитку львівського осередку моделювання костюма другої половини ХХ ст. Варто вказати, що саме результати творчого пошуку Марти Токар та отрима-

не визнання цих творів на міжнародних показах 1950—1960-х рр. демонструють практичну апробацію вивчення та інспірацію народних мотивів, що доцільно застосувати і для сучасних теоретиків та практиків дизайну, що, власне, і визначає актуальність пропонованої статті.

Для того, щоб здійснити цілісний та комплексний аналіз творчого пошуку Марти Токар у царині інтерпретації національних мотивів у дизайні костюма, варто окреслити ключові особливості розвитку моделювання вказаного періоду та його взаємозв'язки у різних осередках на території УРСР. Варто вказати, що діяльність Марти Токар як художника-розробника тканин та моделей у Львівському будинку моделей припадає на відносно короткий період 1957—1963 років.

Однак особливості візуального матеріалу та результати показів зразків, створених Мартою Токар, свідчить про високий рівень цих творів, адже мисткиня представляла УРСР на міжнародних показах у США, Канаді, НДР, Югославії, Франції, Японії, Індії, була відзначена відповідним нагородами. І, що винятково важливо, художниця Марта Токар більшість моделей цього періоду створила під безпосереднім впливом стилістики українського народного мистецтва, що загалом явище унікальне, адже звернення у постсталінську епоху до візуалізації інтерпретованих національних мотивів могло отримати і негативну оцінку.

Зокрема, дослідниця Н. Галкіна (1969 р.) вказувала, що «іноді надмірне захоплення такими прийомами надавали одягу етнографічності та перенасичувало його орнаментом, але здебільшого використання народних традицій допомагало модельєрам у розробці крою та декорування» [1, с. 165]. Таке трактування безперечно свідчить про тенденційність в аналізі зразків тогочасної моди, естетика якої також корегувалась засадами соцреалістичної естетики. Відповідно, творчий пошук у творчості Марти Токар певною мірою можна розцінювати як неконформістичну діяльність, що межувала з забороною. З огляду на це закономірно, що науковець Н. Галкіна не згадує художницю серед авторів, які творчо працювали у Львівському будинку моделей кінця 1950—1960-х рр., не зважаючи на те, що у вказаний період роботи Марти Токар експонувались за кордоном та були відзначені нагородами, а окремі

зразки придбані установами (Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР у Львові та Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини). Зокрема, тільки згодом дослідник О. Чарновський (1979 р.) відзначав, що «серед провідних майстрів костюмних тканин на Львівщині чільне місце посідає М. Токар. Вона створює зразки тканин і моделі одягу, ...використовуючи неповторні етнографічні особливості крою та декору, при таманні народному вбранню» [4, с. 166].

Доцільно вказати, що на період діяльності Марти Токар у цій установі Львівський будинок моделей перебував на стадії становлення, адже заснування відбулось 1954 р. (серед перших авторів варто відзначити Л. Скремета, А. Пірожок, Л. Казимірську, Т. Дероган, І. Єлізарова, Н. Жук). Самостійність цього осередку формувалась поступово, зокрема тут була активно апробована стилістика, запропонована представниками київського осередку. «В оформленні тканин найбільш поширеними були стилізований рослинний орнамент та узор за народними мотивами. Прикрасою одягу часто були машинна та ручна вишивка. Орнаментальні смуги розташовувались по низу сукні, відтіняли викрій горловини, облямовували пояс, рукави» [1, с. 165].

Суголосні принципи ми можемо простежити у роботах Марти Токар вказаного періоду, однак доцільно зазначити, що навіть у ранніх роботах мисткиня звертала увагу на розкриття авторського характеру стилізації, формування композиційної структури декору. Зокрема, можна доволі чітко виокремити застосування стилізованих рослинних, передусім квіткових мотивів, увиразнених геометричними елементами або ж горизонтальними смугами. Використання такого трактування декору моделей Мартою Токар виразно розкриває звернення до традицій художніх тканин центральних регіонів України та Полісся, що відображено не тільки на рівні особливостей технології виконання, композиційних структур, але й колористичному вирішенні.

Характерно, що саме на прикладі моделей Марти Токар 1957—1963 рр. можна зафіксувати появу сполучення білого та червоного кольорів, що згодом були апробовані і в процесі розробки сценічних костюмів для хору ім. Г. Верьовки [3]. Творчий пошук Марти Токар демонструє осмислення не тільки актуальних явищ у світовому дизайні, а й засад традиційної куль-

тури. Не менш вагомим у контексті етноінспірацій у творчості мисткині стало переосмислення конструктивних особливостей народного костюма (зокрема силует), його декоративного доповнення (передусім вишивки), відомі у зразках різних осередків Львівщини (Яворівщина, Сокальщина, Самбірщина) та Івано-Франківщини (Снятинщина) [4, с. 166].

Варто вказати, що запропонована Мартою Токар концепція виразно акцентує на доцільності переосмислення тогочасних світових тенденцій у царині дизайну костюма, з одночасним формуванням національної моделі, де своєрідними ідентифікаторами мали бути елементи, які є наріжними для народного декоративно-ужиткового мистецтва. Серед таких мотивів варто виокремити стилізовані характерним чином мотиви рослинного світу, які безперечно одразу викликають асоціації з традиційним українським текстилем. Тут варто також зауважити, що такий підхід є цілком закономірним, адже Марта Токар є одним зі співзасновників львівської школи авторського текстилю, довготривалий час поєднує теоретичні пошуки, практичні експерименти та педагогічні напрацювання у цій царині.

Текстильний вплив, однак, не набуває цитування, а пристосовується до специфіки моделювання костюма. Якщо сформулювати ключові засади авторської концепції Марти Токар, реалізовані у її колекціях кінця 1950 — початку 1960-х рр., ми виразно можемо простежити, що саме ці засади є базовими для представників української сучасної фешн-індустрії, які працюють над створенням образів, інспірованих етнічними мотивами. Зокрема, важливими є такі аспекти:

- творче осмислення крою строю різних етнографічних регіонів (передусім Прикарпаття, Покуття та Поділля) зі збереженням найвиразніших ознак силуету (суголосні тенденції ми виразно можемо також простежити у творчих пошуках Роксолани Богуцької, зокрема її репрезентативних колекціях, створених для офіційних прийомів дружини колишнього Президента України, що є свідченням впливу творчого пошуку, започаткованого Мартою Токар);

- вивчення напрацювань модельєрів різних осередків, передусім Києва та Харкова (тут варто відзначити, що цей процес вивчення не призвів до деформації творчої манери художниці, у якій превалює гранична візуальна виразність, але водночас і м'якість, легкість та ергономічність силуету);

- використання для оздоблення костюмів декоративних мотивів та орнаментальних елементів, інспірованих народним мистецтвом різних осередків (у цьому контексті варто вказати, що якщо Марта Токар у своїх колекціях виразно тяжіла до творчого експерименту, нового осмислення традиційних візерунків, то, зокрема, Роксолана Богуцька часто зверталась до постмодерністичного цитування, де оздоблення могло бути створеним з вишитих частин автентичних сорочок кінця XIX — початку XX ст. Саме тому, на нашу думку, ближчим до запропонованого Мартою Токар на рівні концептуального вирішення є підхід Олесі Теліженко, зокрема її колекцій, інспірованих витинанками);

- акцентування на введення інваріантних стилізованих рослинних мотивів, пов'язаних з народним мистецтвом різних етнографічних регіонів тогочасної України (аспект є винятково знаковим, адже створені Мартою Токар образи відтворюють не тільки декоративний пласт, але й зберігають формотворення суто символічних мотивів оберегового призначення);

- акцент на потребу нового осмислення традиції як постійного джерела інспірації крою, декору, колориту та окремих аспектів технології виготовлення костюма. Актуальність цієї складової творчої концепції Марти Токар є безсумнівною і постійно підтверджується вже понад півстоліття. Особливо чітко ми можемо простежити доцільність такого підходу, якщо проаналізуємо колекції, репрезентовані на українських фешн-віках, адже за останні десятиліття практично не було жодної акції, де принаймі декілька модельєрів би не звертались до інспірації українського декоративно-ужиткового або ж образотворчого мистецтва. І в цьому ключі потрібно пам'ятати, що такий підхід став можливим саме завдяки діяльності національно свідомих представників львівської школи моделювання одягу, і зокрема Марті Василівні Токар.

Важливо, що кожен комплект, створений Мартою Токар, послідовно розкриває творчий пошук мисткині, де стилізація передбачає збереження ключових візуальних характеристик джерела інспірації, з одночасним поєднанням із тогочасними засадами європейського дизайну костюма. Зокрема, створені мисткинею моделі розкривають тенденцію другої половини 1950-х рр., коли відбулось переосмислення силуету з виразним ак-

центруванням природних форм, зверненням до органічних ліній та загальної витонченості образу.

Таким чином, можна констатувати, що творчий пошук Марти Токар кінця 1950 — початку 1960-х рр. у контексті застосування національних мотивів у дизайні костюма передбачав розкриття цілої серії концептів, які нині постійно актуалізуються представниками української фешн-індустрії. Відповідно, прослідковується виразна закономірність у трактуванні етно-мотивів, що свідчить про виразну тяглість традицій у розвитку українського моделювання костюма другої половини ХХ ст. Отже, доцільним також є комплексне дослідження передумов формування сучасного моделювання костюма крізь призму діяльності локальних будинків моделей, у контексті чого формувались засади технологічних, конструктивних та образно-декоративних експериментів, що стали наріжними для формування «українського стилю» у світовій моді.

Загалом можна констатувати, що творчі напрацювання Марти Токар свідчать про ефективність вивчення досвідів народного мистецтва з метою їхнього переосмислення для дизайну костюма. Окрім того, характер стилізації, запропонований мисткинею, орієнтований на поєднання новацій часу та збереження засад етнічної самоідентифікації, що, фактично, є однією з важливих функцій моди не тільки ХХ, але й ХХІ ст.

1. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / ред. Я. Запаско. — Львів: ЛНУ, 1969. — 192 с.
2. Токар Марта Василівна: Каталог творів і бібліографія. — Львів, 2000. — 71 с.
3. Турко Х. Українські плахтові тканини Марти Василівни Токар в системі ансамблю українського сценічного костюма. Машинопис.
4. Чарновський О. Декоративно-прикладне мистецтво / О. Чарновський // Мистецтво оновленого краю. — К.: Мистецтво, 1979. — С. 119—172.

5. Режим доступу: <http://intkonf.org/turko-hv-unikalni-plahtovi-tkanini-marti-vasilivni-tokar-v-sistemi-ansamblyu-ukrayinskogo-stsenichnogo-kostyumu/>.

Maria Kostelna

ON NATIONAL MOTIFS IN DÉCOR OF COSTUMES AFTER THE EXAMPLES OF MARTHA TOKAR'S CREATIONS IN LVIV FASHION HOUSE

Contemporary Ukrainian designers of fashion quite often turn their attention to the usage of national cultural motifs and folk art, so fine as decorative applied ones. That's why in the following article some preconditions for specified use of ethnical styling in the works of Ukrainian designers have been considered and exemplified by creations of Martha Vasylivna Tokar, a Lviv fashion house artist. Particularly, there has been performed an analysis of Martha Tokar's creative search in the context of Ukrainian national costume traditions of various ethnographical regions; the meaning of mentioned phenomena for further development of modeling art in Lviv during the 2nd half XX c. has been defined and presented.

Keywords: ethnical motives, creative search, Lviv fashion house, design of clothes.

Марія Костельна

НАЦИОНАЛЬНЫЕ МОТИВЫ В ДЕКОРЕ КОСТЮМОВ НА ПРИМЕРАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛЬВОВСКОГО ДОМА МОДЕЛЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ МАРТЫ ТОКАР

Современные украинские модельеры часто обращаются к использованию мотивов национальной культуры, народного искусства, как изобразительного так и декоративно-прикладного. Именно поэтому в данной статье рассмотрены предпосылки специфики применения этностилистики в дизайнерских разработках украинских модельеров на примере творчества художника Львовского дома моделей Марты Васильевны Токар. В частности был осуществлен анализ творческих поисков Марты Токар в контексте интерпретации традиций украинского народного костюма разных этнографических регионов и установлено значение этого явления для дальнейшего развития художественного моделирования одежды львовского центра во второй половине ХХ в.

Ключевые слова: этнические мотивы, творческие поиски, Львовский дом моделей, дизайн одежды.